

gwałtowne wezbrania potoków po ulewnych opadach deszczu. Takie wezbrania latem 2000 r. spowodowały zniszczenie jednego ze stanowisk w Wąwozie Sobczańskim. W Planie Ochrony PPN osiet kłapowany znajduje się na liście gatunków specjalnego zainteresowania i podlega stałemu monitoringowi przyrodniczemu. Kontrolowane są zarówno znane wcześniej stanowiska, jak i siedliska potencjalne.

Iwona Wróbel i Kazimierz Zarzycki

Cirsium decussatum Janka Ostrożeń siedmiogrodzki

Synonim: *C. eriophorum* (L.) Scop. subsp. *decussatum* (Janka) Petrak

Rodzina: *Asteraceae* (*Compositae*) – astrowate (złożone)

Status

W Polsce gatunek narażony.

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek europejski o niewielkim zasięgu obejmującym południowo-wschodnią część Europy Środkowej i południowo-zachodnią część Europy Wschodniej. Najdalej na zachód wysunięte stanowiska leżą w Polsce i na Słowacji (Werner 1976; Dostał 1989).

Występowanie w Polsce

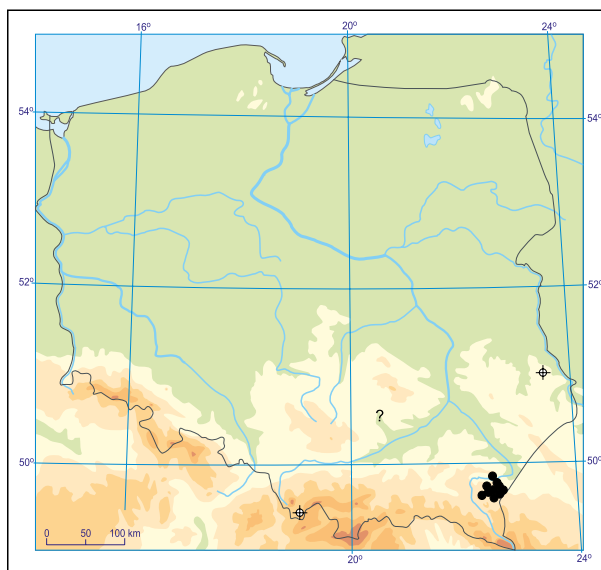
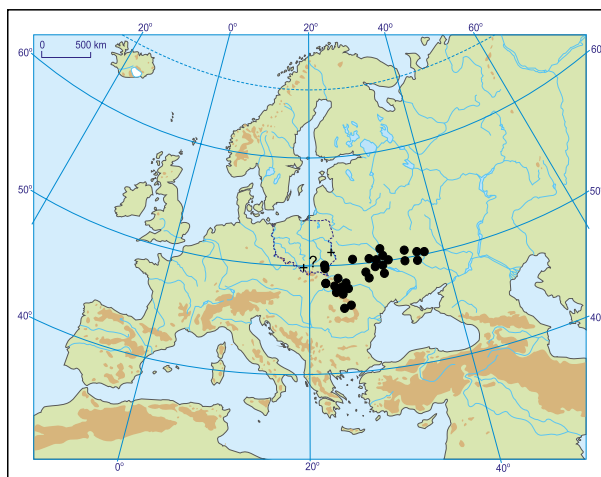
W Polsce występuje obecnie na nielicznych stanowiskach w Karpatach Zachodnich na Pogórzu Przemyskim, głównie w dorzeczu środkowego Wiaru, w okolicach miejscowości Arłamów, Huwniki, Góra Szybenica, Gruszów, Kalwaria Paclawska, Koniusza, Kopystno, Łodzinka Dolna, Nowe Sady, Paclaw, Posada Rybotycka, Rybotyckie, Trójca. Rośnie także nad dopływami Sanu – Cisowianką i Olszanką, w miejscowościach Brylińce, Cisowa, Rokszyce. Notowany jest w paśmie górskim Chwaniów w okolicach Roztoki i Kuźminy oraz od niedawna na Pogórzu Dynowskim w Łętowni na północny zachód od Przemyśla (Batko 1934; Piórecki 1993a, 2001a, 2005b; Piórecki, Zarzycki 2008). W XIX w. rósł ponadto w okolicy miejscowości Ujsoły w Beskidzie Żywieckim (jako *Cirsium Boujartii* Schulz; Krupa 1879), m.in. na Jaworzynie (okaz w KRAM, lg. J. Krupa w 1878 r.) i koło Chełma na Wyżynie Lubelskiej (okaz w KRA, bez nazwiska zbieracza, lg. w 1829 r.; jako *Cnicus eriophorus*, Jastrzębowski 1829); stanowisko koło Buska w Niece Nidziańskiej (Rostafiński 1872, jako *Cirsium eriophorum*) nie jest pewne, gdyż brak okazów zielnikowych.

Summary

Carduus lobulatus is a Western Carpathian endemic species. The plant occurs at a few locations in the Pieniny Mountains where it was for the first time noted in the middle of the 19th century. Another population has recently been discovered in the Western Tatras. It grows on stabilized limestone scree, on the margins of loose thickets and sometimes in places disturbed by man, on shallow stony rendzinas. Because of a small number of individuals and destruction of *C. lobulatus* fruits by insect larvae, its isolated populations may become extinct. The species requires special attention from the Pieniny National Park service.

Siedliska i fitocenozy

Ostrożeń siedmiogrodzki rośnie na skarpach i terasach akumulacyjnych, na obrzeżach lasów i zarośli, na łąkach i pastwiskach, a także na opuszczonych i stopniowo zarastających polach. Skarpy i terasy akumulacyjne, głównie w dolinie środkowego Wiaru, porastają murawy

kserotermiczne z klasy *Festuco-Brometea*; część z nich została w ostatnich latach opanowana przez kłosownicę pierzastą *Brachypodium pinnatum*. Brzegi lasów i zarośli oraz wysokie miedze to domena ciepłolubnych zbiorowisk okrajkowych zaliczanych do klasy *Trifolio-Geranietea sanguinei*, natomiast łąki i pastwiska nawiązują zdecydowanie do trawiastych zbiorowisk z rzędu *Arrhenatheretalia*. Najliczniejsze populacje ostrożeń siedmiogrodzkiego występują na opuszczonych polach w Cisowej i Kopystnie, zachodzi tam jednak szybki proces spontanicznej sukcesji prowadzący do zarośnięcia odłogów przez krzewy i drzewa.

Morfologia i biologia

Hemikryptofit. Roślina dwuletnia lub kilkuletnia, zwykle 80–160 cm wysokości, na żyznym i wilgotnym siedlisku dorastająca do 2,5 m. Korzeń palowy gruby, z wieloma bocznymi korzeniami. Wyrastająca z rozety liściowej łodyga kwiatostanowa zwykle jest pojedyncza, rzadziej wielopędowa, wyprostowana, z wyraźnie zaznaczonymi bruzdami. Liście na łodydze ustawione skrętoległe, pierzastosieczne, ich nasadowe odcinki są całobrzegie, górne odcinki grubo karbowane i zakończone ostrymi kolcami; górna strona liścia naga, dolna pokryta gęstym kutnerem z włoskami ościstymi na nerwach głównych. Ogonek liściowy i oś liścia w przekroju trójkątne, z kana-

łem powietrznym. Okrywa koszyczka otoczona jest licznymi kolczastymi liśćmi. Roślina kwitnie od czerwca do sierpnia. Kwiaty są ciemnopurpurowe. Koszyczki duże, kuliste, w pełni dojrzałe zwieszają się, odpadają jesienią i zimą. Liczba niełupek w koszyczku wynosi 200 do 300, wiele z nich jest niedojrzałych. Owocki, opatrzone puchem kielichowym, mogą być przenoszone przez wiatr lub toczone po pokrywie śniegowej na znaczne odległości. Po przekwitnięciu i dojrzeniu niełupek roślina zamiera. Liczba chromosomów $2n=34$ (Pogan i in. 1986).

Charakterystyka populacji

Na odłogowanych pastwiskach, łąkach i polach uprawnych ostrożeń siedmiogrodzki dynamicznie się rozprzestrzenia, przekraczając wysokość 500 m n.p.m. i wielokrotnie zwiększając swój areal. W ostatnich dwóch dekadach XX w. odłogi ponownie wzięto w uprawę, co spowodowało znaczne zmniejszenie liczebności populacji i powierzchni zajętej przez ostrożeń. W ostatnich latach liczba roślin na poszczególnych stanowiskach wynosi od kilkunastu w Huwnikach i Kuźminie, do ponad tysiąc w Cisowej, Kopystnie, na górze Szybenica, w Posadzie Rybotyckiej i Rybotyczach.

Zagrożenie i wskazania ochronne

Gatunek narażony na wyginiecie, co wynika z małej liczby stanowisk położonych na niewielkim areale oraz z zaniku odpowiednich siedlisk. Na dawnych pastwiskach rośliny były omijane przez zwierzęta. Dziś zagrożone są

Fot. 231. *Cirsium decussatum* na Kopystańce na Pogórzu Przemyskim (2007)

przez koszenie, a w przypadku braku użytkowania przez naturalny proces sukcesji prowadzący do zarastania siedlisk nieleśnych przez krzewy i drzewa. Kwitnie, owocuje i dobrze się rozmnaża zarówno na stanowiskach naturalnych, jak też w uprawie ogrodowej, np. w Arboretum w Bolestraszcach. Rośliny atakowane są przez rdze i mszyce; w koszyczkach żerują larwy muchówki nasionicy niszcząc młode owocki (Klasa, Palaczyk 2004).

Jerzy Piórecki i Kazimierz Zarzycki

Serratula lycopifolia (Vill.) A. Kern. Sierpik różnolistny

Rodzina: *Asteraceae* (*Compositae*) – astrowate (złożone)

Status

W Polsce gatunek krytycznie zagrożony. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych i światowej czerwonej liście gatunków zagrożonych IUCN.

Rozmieszczenie geograficzne

Endemiczny gatunek europejski o niewielkim zasięgu, reprezentujący element pontyjsko-pannoński. Główny obszar występowania leży w południowo-wschodniej Europie. Oderwane grupy i pojedyncze stanowiska znajdują się w południowej części zachodniej i środkowej Europy; polskie stanowiska wyznaczają północną granicę ogólnego zasięgu (Conti, Manzi 1997).

Występowanie w Polsce

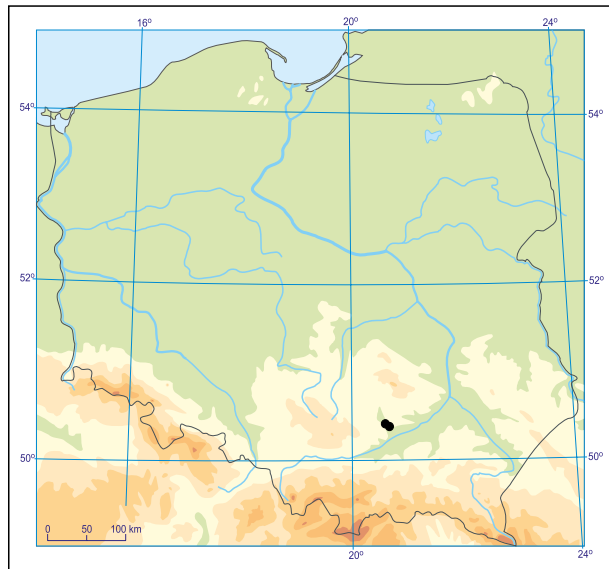
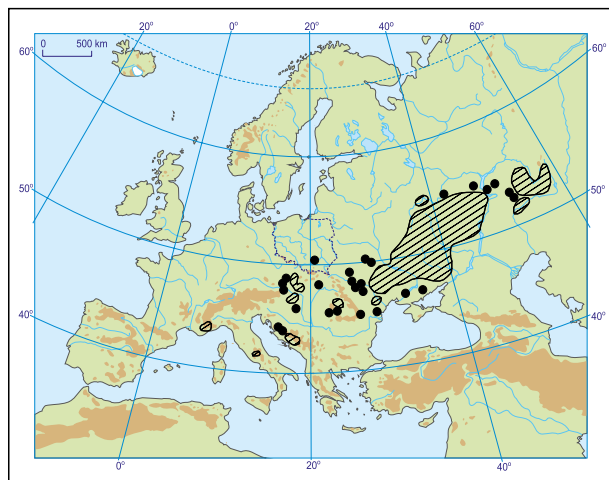
Sierpik różnolistny znany jest z dwóch stanowisk, położonych w Niecce Nidziańskiej, w okolicach Buska. Na pierwszym z nich, w rezerwacie Skorocice, został odkryty z końcem lat 50. XX w. (Medwecka-Kornaś 1959). Drugie, koło wsi Górki, odległe w linii prostej o około 9 km od poprzedniego, odnaleziono w 2008 r. (Kruk, Cieślak 2011). Najbliższe polskim stanowiska tego gatunku, oddalone o około 300 km, leżą w Białych Karpatach na Słowacji (Holub, Grulich 1999) oraz w kierunku wschodnim na Pokuciu Stepowym, Podolu i Opolu na Ukrainie.

Siedliska i fitocenozy

Oba stanowiska zlokalizowane są na podłożu gipsowym, w miejscach o bardzo podobnej rzeźbie terenu. W Skorocicach – na zboczu wąwozu, przy ekspozycji północno-zachodniej i nachyleniu 10–20°, a w Górkach – na stoku pagórka o ekspozycji północno-wschodniej

Summary

Cirsium decussatum occurs in the Przemyśl Foothills (SE Poland), mainly in the drainage basin of the middle Wiar River. In the last two decades of the 20th century, the area of the species occurrence increased many-fold, reaching even 500 m a.s.l., as a result of the abandonment of farming activities in pastures, meadows and fields. Recently, farming has been resumed and the area of *C. decussatum* occurrence has considerably decreased. It flowers and propagates well both in the wild and in cultivation. The plant is cultivated in the Bolestraszyce Arboretum near Przemyśl.

i nachyleniu 15–20°. Gleba na obu stanowiskach to dość głęboka rędzina gipsowa. Sierpik rośnie w płacie kwietnego stepu reprezentującego zespół *Thalictro-Salvietum* (związek *Cirsio-Brachypodium pinnati*), w dość wysokiej, wielowarstwowej, bujnej murawie kserotermicznej zdominowanej przez trawy, z dużym udziałem roślin dwuliściennych w niższej warstwie. W ostatnich latach